

การวิเคราะห์พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี

The Analytical Study of Buddha's Utterances in Phra Abhaimani

ปราณีต ม่วงนวล¹
Praneet Muangnual
ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2558

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและวิเคราะห์พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี 2) ศึกษาแนวทางและวิธีการในการดำรงรักษา การปฏิบัติและการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีไทย เป็นการวิจัยแบบผสม ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ โดยการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม จากอาจารย์และนักศึกษา สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ในปีการศึกษา 2557 จำนวนประชากร 1,002 คน กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณตามวิธีการของ Yamane ได้จำนวน 285 คน ประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมาย คืออาจารย์ จำนวน 18 คน กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษา จำนวน 285 คน

ผลการวิจัย พบว่า

1. สุนทรภูได้ใช้ประสบการณ์ และโลกทัศน์ในการนำพุทธวจนะมาสร้างเป็นคุณลักษณะของตัวละครในมุมที่น่าชื่นชม โดยสื่อความหมายของพุทธวจนะจากแก่นของวรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณี ทั้งที่เกี่ยวข้องกับอภิปราย จากพฤติกรรมของพระอภัยมณีที่แสดงถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และทางไปสู่นิพพาน และจากพฤติกรรมของนางผีเสื้อสมุทร ที่แสดงถึงความไม่มีตัวตนและปฏิเสธสมุบาท เห็นถึงการเกิดดับของสภาวะจิตญาณวิทยา จากคำสอนของท้าวทศวงศ์ ศรีสุวรรณ บาทหลวง โยคี สุดสาคร ซีเปลือย และนาง วาลี จริยศาสตร์ จากความประพัตติของพระอภัยมณีในการรักษาสัจและความซื่อตรงต่อมิตร ความเมตตากรุณา ซึ่งเป็นคุณธรรมหลักของตัวละครที่ปรากฏตลอดเรื่อง เนื้อหาทางพุทธวจนะที่ศึกษาทำให้เห็นว่าวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่า เนื่องจากแสดงความยิ่งใหญ่ของตัวละครในความเป็นสัจธรรมท่ามกลางความทุกข์และปัญหา โดยสอดแทรกพุทธวจนะให้เป็นคติสอนใจ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตโดยไม่ประมาท เป็นสากลทุกยุคสมัย

2. จากการศึกษากลุ่มเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่าง พบว่า มีระดับการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในวรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณี ในภาพรวมมีการปฏิบัติกิจกรรมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านมีการปฏิบัติกิจกรรมอยู่ในระดับมากทั้ง 3 ด้าน โดยเรียงตามลำดับของค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านการดำรงรักษาพุทธวจนะ ด้านการปฏิบัติตามพุทธวจนะ และด้านการเผยแพร่พุทธวจนะ

คำสำคัญ : 1. พุทธวจนะ 2. วรรณคดี 3. พระอภัยมณี

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

Abstract

The objectives of this research paper aimed at 1) analyzing Buddha's utterances referring in Phra Abhaimani and 2) examining practical methods and maintenances of Buddha's utterances in Phra Abhaimani. Qualitative and quantitative methodologies had been mixed by gathering questionnaires as determined the sample size by Yamane's method; there were 18 lecturers and 285 students from department of Thai language, faculty of education, Bansomdejchaopraya Rajabhat University in the academic year 2014.

The results of research were found as follows:

1) Sunthonphu's experiences and world views had been used the Buddha's utterances to characterize several literary characters that led to the theme. Phra Abhaimani character, which base on metaphysic, represents impermanence, suffering and nirvana path. Phi Sue Samut character represents non-self and paticcasamuppada (dependent origination). Utterances of King Thotsawong, Srisuwan, Bishop Pipo, Yogi, Sutsakhon, Nudist and Wali manifest the impermanence of mental states and epistemology. In addition, the main idea about keeping one's word, loyalty and compassion reflexes on Phra Abhaimani's deeds and on some sayings that derived from Buddhism bringing about the literature value through the story, especially how the characters coped with problems that universally remind readers to live with a precaution.

2) Among representative samples, there are high level of conducting activities concerning the Buddha's utterances in Phra Phra Abhaimani in the overall picture. When analyzing individual aspects, there were 3 aspects at the high level arranging in ascending order as follows: maintenance of the Buddha's utterances, observing the Buddha's utterances, and promotion of Buddha's utterances.

Key words : 1. Buddha's utterances 2. Literature 3. Phra Abhaimani

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

วรรณคดีที่ได้รับการยกย่อง ประเภทกลอนนิทาน ได้แก่ พระอภัยมณี เป็นวรรณคดีเอกของไทยที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดของนิทานคำกลอน เป็นผลงานชิ้นเอกของสุนทรภู่ ซึ่งเป็นบุคคลที่องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ประกาศยกย่องให้เป็นกวีเอกของโลก เรื่องพระอภัยมณีแต่งเป็นนิทานคำกลอน มีความยาวถึง 95 เล่มสมุดไทย หน้า 1,211 หน้า (วิเชียร เกษประทุม, ม.ป.ป., หน้า 3) ช่วยย้าทศนะต่อพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี โดยตัวเอกผู้ชาย เจ้าชู้ ขนาดทิ้งความเพียรในทางศาสนาเพื่อไปหาผู้หญิง พระอภัยมณีตั้งใจจะบวชหวังนิพพาน แต่ครั้นพบนางสุวรรณมาลี ก็ “ยิ่งปลาบปลื้มลืมหวานั่ง ด้วยใจยังอยู่ข้างหนุ่มให้ลุ่มหลง” (พระอภัยมณี, หน้า 173) แต่ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538,

หน้า 325) ดูกล่าวว่าพระอภัยมณีไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการให้ความเข้าใจต่อหลักธรรมทางศาสนา แต่การใช้คำอธิบายพฤติกรรมที่เป็นปัญหาและทางออกของปัญหาโดยหลักธรรม สุนทรภู่พยายามจะให้ความเข้าใจชีวิต จึงอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องมือของการแปลชีวิต ผู้อ่านอาจจะคิดต่อไปได้อีกว่าผู้แต่งอาจจะผ่านประสบการณ์ของปัญหาและความทุกข์มาแล้วด้วยตนเอง จึงประจักษ์ว่าหลักธรรมที่นำมาใช้ในการผูกเรื่องมีคุณค่าต่อชีวิต (ดวงมน จิตรจำนง, 2556, หน้า 8) บทกลอนของสุนทรภู่ได้ขจรกระจายไปในต่างประเทศ มีการแปลและตีพิมพ์ออกไปหลายภาษา เช่น สุนทรภู่ฉบับเยอรมัน พระอภัยมณีฉบับเดนมาร์ก พระอภัยมณีฉบับรัสเซีย (โอสถ โกสิน, 2544, หน้า 259)

กระบวนการอ่าน คิด วิเคราะห์ ความเชื่อ พหุชนคติต่อโลกและชีวิตของคนไทย ส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนาหรือปรัชญา ทั้งนี้ประเด็นสำคัญของคนไทยได้มาจากพุทธศาสนานั้นเอง และในประเด็นความสัมพันธ์ของคนไทยก็คือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นหลักในการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน หรืออีกนัยหนึ่งเป็นเรื่องของปัญญาความรู้สำหรับการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดผลดีในชีวิตและสังคม ประเด็นนี้สอดคล้องกับลักษณะพุทธธรรมที่เน้นความรู้สึกเพื่อชีวิต มิใช่ความรู้เพื่อความรู้ตามแนวคิดของตะวันตก พุทธวจนะและปรัชญาของสุนทรภู่ก็น่าจะได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะเรื่องคุณค่าและจุดหมายของชีวิต เรื่องบุญบาปและสังสารวัฏในการอธิบายโดยนำธรรมบทของ เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2537) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ ทำให้เข้าใจได้ง่ายและเห็นภาพชัดเจน

อีกทั้งสังคมโลกในปัจจุบันเป็นสังคมโลกาภิวัตน์ โลกทั้งโลกไร้ซึ่งพรมแดนขวางกั้น การติดต่อสื่อสารปราศจากขีดจำกัดของเวลา โลกเปรียบเสมือนหมู่บ้าน (Global Village) เท่านั้น โดยเป็นผลมาจากการพัฒนานวัตกรรมของสื่อเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ซึ่งมีทั้งความเจริญและความเสื่อมทางศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้บริโภคสื่อเทคโนโลยี จะใช้สติปัญญาในการพิจารณาเลือกใช้ตามสาระประโยชน์หรือไม่ ดังนั้นการนำวรรณคดีซึ่งมีเนื้อหาสาระ ที่ผู้แต่งได้สอดแทรกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าพุทธวจนะ ไว้ในเนื้อเรื่องที่อ่าน สามารถกระตุ้นให้ผู้อ่านได้คิดวิเคราะห์แล้วยังได้รับความเพลิดเพลินและได้ข้อคิดคติธรรม เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติรู้เท่าทันสื่อในศตวรรษของการเปลี่ยนแปลง

ผู้วิจัยสนใจยอดของกลอนนิทานในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ ซึ่งมีใช่เป็นเพียงเรื่องเรีงมยธรรมดา หากมองลึกลงไปในแง่มุมของพุทธวจนะ และปรัชญาที่พบได้จริงในการดำเนินชีวิตของมนุษย์โลกแล้วมีความหมายลึกซึ้งที่คนทั่วไปอาจมองข้าม เพราะแม้แต่เพลโตเพลินอยู่กับลีลาอันไพเราะของบทกลอน ดังนั้นการค้นหาคำค่าของความสุขแท้จริงและยั่งยืนจากวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีโดยอาศัยพุทธวจนะ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและท้าทายความสามารถของผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี เพื่อศึกษาและวิเคราะห์หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า รวมถึงแนวทางและวิธีการในการดำรงรักษา การปฏิบัติและการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีไทย

2. วิทยวิธี

2.1 ในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี มีพุทธวจนะปรากฏอยู่ในระดับใด

2.2 แนวทางและวิธีการของการดำรงรักษาพุทธวจนะในวรรณคดี การปฏิบัติตามพุทธวจนะในวรรณคดี และการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีไทย มีอย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 3.1 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี
- 3.2 เพื่อศึกษาแนวทางและวิธีการในการดำรงรักษา การปฏิบัติและการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีไทย

4. สมมติฐานการวิจัย

1. วรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง เพราะมีเนื้อหาสาระที่เป็นพุทธวจนะปรากฏอยู่ในระดับมาก รวมถึงสำนวนภาษาที่สละสลวย งดงาม
2. มีการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะ ในด้านการดำรงรักษาพุทธวจนะ ด้านการปฏิบัติตามพุทธวจนะ และด้านการเผยแพร่พุทธวจนะ มีการปฏิบัติกิจกรรมอยู่ในระดับมาก

5. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 5.1 ตระหนักถึงคุณค่าของพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี
- 5.2 เป็นการเผยแพร่คุณค่าของพุทธวจนะในวรรณคดีให้กว้างขวางต่อไป

6. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นแบบผสม ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) และบูรณาการเสริมด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ดังนี้

การวิจัยเชิงคุณภาพ

6.1 ศึกษาและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติสุนทรภู่และวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี โดยศึกษาข้อมูลของคณะกรรมการอำนวยการโครงการฉลอง 200 ปีกวีเอกสุนทรภู่ในหนังสือ 200 ปีสุนทรภู่ ประวัติสุนทรภู่ ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เล่าเรื่องพระอภัยมณี ของวิเชียร เกษประทุม พุทธปรัชญาเถรวาทในพระอภัยมณี ของโสภณ พุกขวานิช และใช้หนังสือวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ฉบับตีพิมพ์ พ.ศ. 2505 เป็นหลัก

6.2 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในธรรมบทของ เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2537) และปรัชญานำมาเป็นหลักประกอบการวิเคราะห์

การวิจัยเชิงปริมาณ

6.3 ประชากร กลุ่มเป้าหมาย และกลุ่มตัวอย่าง

1) ประชากร การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นอาจารย์ และนักศึกษา สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ในปีการศึกษา 2557 จำนวน 1,002 คน ประกอบด้วย อาจารย์จำนวน 18 คน และนักศึกษาจำนวน 984 คน

2) กลุ่มตัวอย่าง การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นนักศึกษา สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ในปีการศึกษา 2557 ได้จากการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างจาก

การคำนวณตามวิธีการของ ยามาเน่ (Yamane) ได้จำนวน 285 คน ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับการปฏิบัติของ นักศึกษาสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ปีการศึกษา 2557 ใน 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านวิธีการดำรงรักษาพุทธวจนะ ด้านการปฏิบัติตามพุทธวจนะ และด้านการเผยแพร่พุทธ วจนะในวรรณคดีไทย โดยผู้วิจัยได้คำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมตามวิธีการของ ยามาเน่ ยอมให้ความ คลาดเคลื่อนในการเลือกตัวอย่างได้ร้อยละ 5

3) กลุ่มเป้าหมาย การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นอาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย จำนวน 18 คน ตอบแบบ สอบถามเกี่ยวกับการปฏิบัติของอาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ เจ้าพระยา ปีการศึกษา 2557 ใน 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านวิธีการดำรงรักษาพุทธวจนะ ด้านการปฏิบัติตาม พุทธวจนะ และด้านการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีไทย

4) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม เกี่ยวกับการปฏิบัติของอาจารย์และ นักศึกษาสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ปีการศึกษา 2557 เกี่ยวกับพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการดำรงรักษาพุทธวจนะ ด้านการปฏิบัติ ตามพุทธวจนะ และด้านการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีไทย จำนวน 303 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

7. ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย 2 ส่วน ในส่วนที่ 1 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เอกสารเพื่อ ศึกษาวิเคราะห์พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ และส่วนที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อ สสำรวจแนวทางและวิธีการดำรงรักษา การปฏิบัติ และการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีไทย ของอาจารย์และ นักศึกษา สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดยใช้แบบสอบถาม รวม 303 ฉบับ

7.1 พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี

จากการวิเคราะห์ในส่วนเนื้อหาของวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี พบว่า สุนทรภู่ได้นำพุทธวจนะมาดำเนิน เรื่องผ่านตัวละคร ดังพุทธวจนะ ว่าด้วย พรหมวิหาร 4 ที่บุพการีมีต่อบุตร เมื่อพระอภัยมณีและศรีสุวรรณโอรส ของท้าวสุทนต์และนางปทุมเกสร เป็นผู้ที่พระราชบิดาปรารถนาจะให้ครองราชสมบัติสืบต่อราชบัลลังก์เมืองรัตนา จึงให้โอรสเดินทางไปศึกษาวิชาเพื่อการปกครองบ้านเมือง (ตอนที่ 1 หน้า 1) ท้าวสุทนต์ตรัสกับโอรสทั้งสองว่า

พ่อจะแจ้งเจ้าจงจำคำโบราณ	อันชายชาญเชื้อกษัตริย์ชาติตยา
ย่อมพากเพียรเรียนไสยศาสตร์เวท	สิ่งวิเศษสืบเสาะแสวงหา
ได้ป้องกันอันตรายนักรา	ตามกษัตริย์ชาติตยาอย่างโบราณ
พระลูกรักจักสืบวงศ์กษัตริย์	จงรีบรัดเสาะแสวงหาสถาน
หาทศปาโมกข์ขำนาถาญญา	เป็นอาจารย์พากเพียรเรียนวิชา ฯ

พุทธทระจะว่าด้วยไตรลักษณ์ในขณะที่ท้าวสุทศน์เตรียมการให้พระอภัยมณี ศรีสุวรรณไปเรียนวิชาเพื่อ “สืบวงศ์กษัตริย์” และหลังจากเรียนวิชาสำเร็จแล้วกลับมารายงานให้พระบิดาทรงทราบ ดังบทประพันธ์ในตอนที 1 หน้า 7 ว่า

พระเชษฐาทุลแกลงแจ้งคดี	ลูกเรียนกลดนตรีชำนาญชาญ
ศรีสุวรรณนั้นเรียนในการยุทธ์	เพลงอาวุธเข้มแข็งกำแหงหาญ
ทั้งสองสิ่งยิ่งยวดวิชาการ	ใครจะปานเปรียบได้นั้นไม่มี ฯ

แต่ท้าวสุทศน์ไม่พอพระทัยเป็นอย่างมาก ดังบทประพันธ์

ท้าวสุทศน์พึงอรธโอรสราช	บรมนาถขัดข้องให้หมองศรี
โกรธกระทีบบาทาแล้วพาที	อย่าอวดดีเลยกูไม่พอใจฟัง

เหตุการณ์นี้มีผลให้พระอภัยมณี ศรีสุวรรณหนีออกจากเมืองเพราะ “อยู่ก็อายไพร่ฟ้าประชาชน” ดังบทประพันธ์ในตอนที 1 หน้า 8 ว่า

พระเชษฐาว่ากรรมแล้วน้องเอ๋ย	อย่าอยู่เลยเรามาไปไพร่ระหง
มีทันท้องอำมาตย์ญาติวงศ์	ทั้งสององค์ออกจากจังหวัดวัง

แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความไม่คงที่ไม่เป็นไปตามความคาดหวัง ท้าวสุทศน์คาดหวังว่าโอรสจะเรียนวิชาที่เหมาะสมเพื่อกลับมาเป็นกษัตริย์สืบต่อราชบัลลังก์ พระอภัยมณี และ ศรีสุวรรณ คิดว่าวิชาที่เลือกเรียนนั้นเหมาะสมกับการเป็นกษัตริย์ เป็นวิชาที่พระราชบิดาพอพระทัย แต่กลายเป็นเรื่องที่ตรงกันข้าม คือพระราชบิดาไม่พอพระทัย

ความไม่เที่ยง ไม่คงที่ในแง่ของพุทธศาสนาจัดเป็น “อนิจจัง” จัดอยู่ใน “พระไตรลักษณ์” อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และ ความไม่มีตัวตน) หากมองให้ลึกถึงพุทธทระจะ อาจมองในแง่ของความจริงที่เป็นสมมติสัจจะ

ตามหลักของปฏิจจสมุปบาทในพระอภัยมณีทำให้มองเห็นว่า ชีวิตที่ไม่รู้ความเป็นจริง (อวิชชา) ในสภาวะที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาตินั้นก็สร้างความเป็นตัวตนของตนขึ้นมาจากนั้นก็สร้างอารมณ์ต่างๆ ขึ้นมาปรุงแต่งโลกของตน เพื่อที่จะสนองตัณหาอุปาทาน เช่นนี้นับได้ว่าเป็นชีวิตที่อยู่ในกองทุกข์และชีวิตก็กลายเป็นตัวทุกข์ไปด้วยในเรื่องพระอภัยมณีตอนที 2 หน้า 15 นางผีเสื้อลักพระอภัยมณี ดังบทประพันธ์

เห็นพระองค์ทรงโฉมประโลมใจ	นั่งเฝ้าป้อมอยู่ใต้พระไทรทอง
ทั้งทรวดทรงองค์เอยก็อ่อนแอ้น	เป็นหนุ่มแน่นน่าชมประสมสอง
ถ้าแมนได้กัณกับกูเป็นคู่ครอง	จะประคองกอดแอบไว้แนบเนื้อ

เมื่อหูของนางผีเสื้อสมุทรกระทบกับเสียงปี่ของพระอภัยมณีและเมื่อตาของนางผีเสื้อสมุทรกระทบรูปร่างพระอภัยมณี ก็คือ อายตนะ ภายใน (หู ตา) กระทบกับอายตนะภายนอก (เสียง รูป) การกระทบกันคือการเกิด “สัมผัส” คือการเชื่อมต่อกับโลกภายนอกเกิดความรู้สึกที่เป็นอารมณ์ต่างๆ ความรู้สึกเหล่านี้เรียกว่า “เวทนา” ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนาความรู้สึกทางใจของนางผีเสื้อสมุทรที่เรียกว่า “เวทนา” ก็คือโลกียสุขที่เกิดขึ้นจากความหวังว่าจะได้เป็นคู่ครองของผู้ที่ตนเองหลงใหล ดังบทประพันธ์ ตอนที 2 หน้า 15

ถ้าแมนได้กัณกับกูเป็นคู่ครอง	จะประคองกอดแอบไว้แนบเนื้อ
------------------------------	---------------------------

น้อยถกแก้มซ้ายขวาก็น่าจูบ

ช่างสมรูปนี้กระไรไฉไลเหลือ

ทั้งลมปากเป่าปี่ไม่มีเครือ

นางผีเสื้อตาตู่ทั้งหุฟง

ความยึดมั่นถือมั่นในกามตัณหาอย่างแรงของนางผีเสื้อสมุทร คือยึดมั่นหรือ ยึดเหนี่ยวเอากามคุณมาเป็น อารมณ์ทั้ง 6 คือ ความยินดี พอใจ ติดใจในรูปและเสียงเป็นเบื้องต้นและสืบต่อไปถึง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมมา รมณ์ จึงเกิดอาการ

ยิ่งปั่นป่วนรวนเรเสน่ห์รัก

สุดจะหักวิญญาเหมือนบ้าหลัง

เรื่องของกรรมชีวิตของพระอภัยมณีที่เปี่ยมเบนไม่เป็นไปตามความคาดหวังของท้าวสุทัศน์ก็เกิดจากกรรม คือการกระทำอันประกอบด้วยเจตนาของพระอภัยมณีเองการตัดสินใจเลือกเรียนวิชาเป่าปี่ของพระอภัยมณี เป็น เหตุให้พระบิดาคือท้าวสุทัศน์ไม่พอพระทัย บริภาษต่อหน้าธารกำนัล ทำให้พระอภัยมณี เกิดอุปาทานยึดมั่นในวิชา เป่าปี่ และเกิดอวดดี หนีออกจากเมือง พฤติกรรมของพระอภัยมณีที่จัดเป็นไตรวิภังค์ คือ กิเลส กรรม และ วิบาก ปรากฏในช่วงพระอภัยมณีกับนางสุวรรณมาลี พบว่า กิเลส คือ พระอภัยมณีพอใจและรักนางสุวรรณมาลีกรรม คือ พระอภัยมณีพยายามจนได้นางมาเป็นของตนวิบาก คือ เกิดการต่อสู้ระหว่างเมืองผลึกกับเมืองลังกา ในช่วง พระอภัยมณีกับนางเงือก พบว่า กิเลส คือ พระอภัยมณีรักและสงสารนางเงือกกรรม คือ พระอภัยมณีได้นางมา เป็นภรรยา วิบาก คือ พระอภัยมณีโศกเศร้าเสียใจเมื่อต้องจากนางไป และในช่วงพระอภัยมณีกับนางละเวง พบว่า กิเลส พระอภัยมณีหลงใหลนางละเวง กรรม คือ พระอภัยมณีใช้ความพยายามจนได้นางเป็นชายา วิบาก คือ พระอภัยมณีได้รับความยุ่งยากในชีวิตเพราะมีการรบระหว่างเมืองผลึกและเมืองลังกา

ในการดำเนินเรื่อง สุนทรภู่ได้แทรกคติธรรมเรื่องของกิเลส ตัณหา และไขปมของเรื่องด้วยกรรมไปสู่เหตุ แห่งทุกข์ การดับทุกข์ และความสุขแท้จริง คือ นิพพาน สุนทรภู่ว่าไม่ได้ผูกเรื่องให้ตัวเอกบรรลุนิพพาน แต่ก็เห็น ได้ว่าพยายามแสวงหาความหมายและคุณค่าของนิพพานไว้ควบคู่กับการชี้โทษภัยของโลกียสุข ดังข้อความใน คำเทศนาของพระอภัยมณี (ตอนที่ 64 หน้า 1203) ที่แสดงแก่นแท้ โอรส และวงศ์วาน ว่า

.....

วิสัยสัตว์สิ้นพิภพล้วนศพลี

ย่อมสะสมมัจจันต์ปฐพี

ไพร่ผู้ดีที่เป็นคนไม่พ้นตาย

จากเนื้อความตามพุทธวจนะ พบว่าสิ่งที่มีอยู่จริงหรือสิ่งที่เป็นธรรมดาของโลก หรือเป็น “วิสัยโลก” ได้แก่ ความตาย (ความดับ) ดังคำประพันธ์

พระนิพพานเป็นสุขสิ้นทุกข์ร้อน

เปรียบเหมือนนอนหลับไม่ฝันท่านทั้งหลาย

เป็นการอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นถึงลักษณะของนิพพานซึ่งเป็นความจริงขั้นปรมาตม การเทศนาของ พระอภัยมณียังขยายความให้ชัดเจนต่อไปว่า

สันถวิลสันทุกข์เป็นสุขสบาย

มีร่างกายอยู่ก็เหมือนเรือนโรคา

ทั้งแก่เฒ่าสาวหนุ่มย่อมลุ่มหลง

ด้วยรูปทรงกลมเล่ห์เสน่ห์หา

เป็นผิวเมื่อยเคลียดคลอครันมรณา

ก็กลัวว่าผีสงเหินห่างกัน

อีกทั้ง ฤๅชีแห่งเกาะแก้วพิสดารชี้ให้เห็นอนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้ของรูป รส กลิ่น เสียงและให้ความหวัง หรือปรารถนาพระนิพพานซึ่งเป็นหนทางให้พ้นทุกข์และชี้ให้เห็นว่าความยุ่งยากที่เกิดขึ้นความไม่พอใจ เพราะรู้สึก โกรธ (เคือง แค้น) ความยากจน (ทุกข์ เชื้อญ) หรือความยากลำบากทั้งปวงที่เกิดขึ้นเพราะความทะยานอยากทาง

โลก (โลกีย์ตัณหา) นำไปสู่ความสูญเสีย ความย่อยยับอับปาง (พาลิบทาย) ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดที่ทุกคนควรจะหวัง คือ นิพพาน (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2537, หน้า 173) พระกัณฐีเทศนา (ตอนที่ 44 หน้า 847) ย้ำว่า

..... ใครทำขาดศีลห้าสิ้นราศี
 ใครสัถย์ซื้อถ้อยมั่นในขันติ จะถึงที่พระนิพพานสำราญใจ

จะเห็นได้ว่าวรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณีของสุนทรภู่ เป็นที่นิยมอย่างกว้างจากนานาประเทศ เพราะมีเนื้อหาสาระสอดแทรกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นประโยชน์เป็นสัจจะ สะท้อนให้เห็นความไม่เที่ยงสรรพสิ่งล้วนมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และมีดับ รวมถึงสำนวนภาษาที่สละสลวยงดงาม ซึ่งวรรณคดีเรื่องนี้ยังได้รับการแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา เช่น ภาษาอังกฤษ เยอรมัน เดนมาร์ก รัสเซีย เป็นต้นและสุนทรภู่ยังได้รับการยกย่องจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ว่าเป็นบุคคลที่มีผลงานด้านวัฒนธรรมดีเด่นของโลก ประจำปีพุทธศักราช 2529 เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2529 เนื่องในวาระครบวันเกิด 200 ปี (โอสธ โกสิน, 2544, หน้า 259, ศานติ ภักดีคำ, 2550, หน้า 6) ซึ่งสอดคล้องกับสมมุติฐานและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

7.2 แนวทางและวิธีการของการดำรงรักษา การปฏิบัติและการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดี

จากการวิจัยเชิงปริมาณ ในการสำรวจแนวทางและวิธีการดำรงรักษา การปฏิบัติและการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ของอาจารย์และนักศึกษาศาสาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านวิธีการดำรงรักษาพุทธวจนะ ด้านการปฏิบัติตามพุทธวจนะ และด้านการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดี มีดังนี้

1) ในภาพรวม พบว่า กลุ่มเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างมีระดับการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี โดยภาพรวม มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.90$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า กลุ่มเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ทั้ง 3 ด้าน มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก โดยเรียงตามลำดับของค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านการดำรงรักษาพุทธวจนะ ($\bar{X} = 4.28$) ด้านการปฏิบัติตามพุทธวจนะ ($\bar{X} = 3.79$) และด้านการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดี ($\bar{X} = 3.62$)

2) ด้านการดำรงรักษาพุทธวจนะ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.28$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในเรื่อง พระอภัยมณี เกือบทุกข้อมี การปฏิบัติอยู่ในระดับมาก จำนวน 9 ข้อ และในระดับปานกลาง จำนวน 1 ข้อ สำหรับข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ มีความเคารพในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ($\bar{X} = 4.71$) ส่วนข้อรองลงมาคือ ยอมรับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นความจริง ($\bar{X} = 4.70$) สำหรับข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ในช่วงสงกรานต์ จะนิมนต์พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์เพื่อเป็นการอุทิศบุญกุศลให้ญาติอีกทั้งยังเป็นศิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว ($\bar{X} = 3.45$)

3) ด้านการปฏิบัติตามพุทธวจนะ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.79$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี เกือบ ทุกข้อมีการปฏิบัติ

อยู่ในระดับมาก จำนวน 7 ข้อ และในระดับปานกลางจำนวน 3 ข้อ สำหรับข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือให้ท่านแก่ผู้ด้อยโอกาสด้วยความเต็มใจ ($\bar{X}=4.47$) ส่วนข้อรองลงมาคือ ให้ความช่วยเหลือกับบุคคลรอบข้างด้วยความเต็มใจโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ($\bar{X}=4.41$) สำหรับข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ การจัดสรรเวลาของตนเองเพื่อไปวัดฟังธรรมเสมอ ($\bar{X}=2.99$)

4) ด้านการเผยแพร่พุทธวจนะ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในวรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณี ด้านการเผยแพร่พุทธวจนะ ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.62$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีเกือบทุกข้อมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก จำนวน 6 ข้อ และในระดับปานกลาง จำนวน 4 ข้อ สำหรับข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ สอนศิษย์ให้ประพฤติตนเป็นคนดีของสังคม เป็นผู้มีศีลธรรมกตัญญูต่อชาตบ้านเมือง ($\bar{X}=4.33$) ส่วนข้อรองลงมาคือ ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และแก่ผู้อื่น ($\bar{X}=4.09$) สำหรับข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ทำปายประชาสัมพันธ์หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น ผู้รักษาศีลย่อมมีแต่ความสุข ($\bar{X}=3.18$)

8. อภิปรายผลการวิจัย

สุนทรภู่กับพุทธวจนะ จากการศึกษาวិเคราะห์ พบว่า พื้นฐานชีวิตของสุนทรภู่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนามาตั้งแต่เด็ก ได้รับการศึกษาอบรมจากพระภิกษุ ทำให้เชื่อได้ว่าโลกทัศน์ของสุนทรภู่อิงอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา เนื่องจากวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ได้แสดงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพุทธวจนะไว้ตลอดทั้งเรื่อง และจากการศึกษาบริบททางวัฒนธรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้เชื่อได้ว่าอิทธิพลทางการศึกษาและวัฒนธรรมในสมัยนั้นมีส่วนในการสร้างโลกทัศน์ที่เป็นพุทธวจนะ ซึ่งเป็นการแสดงทัศนะต่อมนุษย์และสรรพสิ่งในโลก สอดคล้องกับผลการวิจัยของโสภณ พุกขวานิช (2539, หน้า 90) ศึกษาเกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาทในพระอภัยมณี พบว่า สุนทรภู่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาตั้งแต่เด็กเพราะผลงานในวรรณกรรมของสุนทรภู่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาเป็นอย่างมาก เช่น นิราศภูเขาทอง นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศสุพรรณ และสอดคล้องกับ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538, หน้า 325) อธิบายไว้ในหนังสือ ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมสุนทรภู่ช่วยย้ำทัศนะต่อพุทธศาสนา

เนื้อหาทางพุทธวจนะ ดังที่วิเคราะห์มานี้ ทำให้วรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีเป็นวรรณคดีเอก ที่มีคุณค่าโดดเด่นใน 3 ส่วน คือ 1) ความยิ่งใหญ่ของตัวละคร สุนทรภู่ได้เลือกตัวละครทั้งตัวเอกของเรื่อง คือ พระอภัยมณี และตัวละครสำคัญ เช่น นางผีเสื้อสมุทร เพื่อแสดงโลกแห่งมายาที่มีความสมจริง 2) คติธรรมของชีวิตสำหรับผู้่าน ผู้อ่านสามารถสัมผัสได้ถึงความหมายของชีวิตที่ลึกซึ้งเป็นจริง เข้าถึงเหตุของปัญหาชีวิตและทางแก้ปัญหาซึ่งมีความหมายเป็นสากลทันสมัยในทุกยุคสมัย และ 3) การใช้คำในการถ่ายทอด สุนทรภู่ใช้สำนวนภาษาที่สละสลวยงดงามแฝงด้วยพุทธวจนะ ผู้อ่านได้อรรถรสทางวรรณคดีแต่ได้ธรรมะในการดำเนินชีวิตโดยไม่ประมาทไปพร้อมๆ กัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนักวิชาการหลายท่าน อาทิ โอสธ โกสิน (2544, หน้า 259) การศึกษาคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง พระอภัยมณี กล่าวไว้ว่า องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศยกย่องสุนทรภู่ ว่าเป็นบุคคลที่มีผลงานด้านวัฒนธรรมดีเด่นของโลก ในโอกาสครบ 200 ปีชาตกาลของ

สุนทรภู่ ซึ่งตรงกับวันที่ 26 มิถุนายน 2529 บทกลอนของสุนทรภู่ได้ขจรกระจายไปในต่างประเทศ มีการแปลและตีพิมพ์ออกไปหลายภาษา เช่น สุนทรภู่ฉบับเยอรมัน พระอภัยมณีฉบับเดนมาร์ก และพระอภัยมณีฉบับรัสเซีย รัฐบาลไทยกำหนดให้มีการฉลอง 200 ปี กวีเอกสุนทรภู่ขึ้นตั้งแต่วันที่ 26 มิถุนายน 2529 ถึงวันที่ 25 มิถุนายน 2530 สอดคล้องกับ วิเชียร เกษประทุม (ม.ป.ป., หน้า 3) ได้ความเห็นไว้ในเล่าเรื่องพระอภัยมณี ว่า วรรณคดีเอกของไทยเรื่องพระอภัยมณีที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นยอดของนิทาน คำกลอนนั้น น่าจะได้นำมาเรียบเรียงเล่าเรื่องให้ลูกหลานไทย และผู้สนใจในวรรณคดีของชาติได้อ่านให้จบเรื่อง เนื่องจากเรื่องพระอภัยมณีนั้นได้มีการนำไปแปลเป็นภาษาต่างประเทศได้แก่ ภาษาเยอรมัน เดนมาร์ก และรัสเซียแล้ว เพราะนอกจากจะมีเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน ตัวละครมีเลือดเนื้อเป็นมนุษย์ที่มี รัก โลภ โกรธ หลง หึงหวง พยาบาทตามวิสัยของมนุษย์ปุถุชนแล้วยังมีคติสอนใจแก่ผู้อ่านทั้งทางโลกและทางธรรม และสอดคล้องกับงานวิจัยของ เปรม สวนสมุทร (2547, หน้า 188) ศึกษาเรื่องผู้เสกกับการดัดแปลงเนื้อหาและตัวละครเรื่องพระอภัยมณีในวัฒนธรรมประชานิยม พบว่า คุณค่าของสำนวนที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่เมื่อเทียบกับคุณค่าของสำนวนนิทานคำกลอน ซึ่งเป็นผลงานการประพันธ์ของสุนทรภู่อย่างรอบด้านและพบว่าในเชิงสุนทรียะนั้น สำนวนที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ไม่สามารถเทียบเคียงกับสำนวนนิทานคำกลอนได้

ขณะที่ผลการสำรวจแนวทางและวิธีการดำรงรักษา การปฏิบัติและการเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี พบว่า วรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่มีคุณค่ายิ่งสมควรแก่การดำรงรักษาให้คงอยู่ สืบต่อไปน้อมนำหลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นหลักหรือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ และควรเผยแพร่พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีและเรื่องอื่นๆ ด้วยซึ่งสอดคล้องกับ วิกรานดา โชติช่วงรัชมี (2548, หน้า 100-101) ได้ทำการวิเคราะห์จริยธรรมของตัวละครในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี พบว่า ตัวละครมีคุณลักษณะทางจริยธรรม 8 ประการ ได้แก่ ความซื่อสัตย์และจงรักภักดี ความมีสติปัญญา ความเมตตา กรุณา ความไม่ประมาท ความกตัญญูกตเวทิตา ความพากเพียรและอดทน ความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยว และความอ่อนน้อมถ่อมตน สุนทรภู่ได้แทรกจริยธรรมไว้ในพฤติกรรมของตัวละคร ซึ่งผู้อ่านสามารถนำจริยธรรมมาประพฤติปฏิบัติ อันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและประเทศชาติ อีกทั้งยังสอดคล้องกับกับการศึกษาวิจัยของสุทธิกัญจน์ ทิพย์เกษร (2552) ได้ศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้และจินตนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่พบในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี พบว่า สุนทรภู่ มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะที่เป็นองค์รวม มีความรู้ เป็นเหตุเป็นผลในเชิงประจักษ์ โดยมีแนวคิดทางศาสนาเป็นฐานและสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของรังสรรค์ เมืองพรหม (2557, หน้า 102) ศึกษาการตีความเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ ตามทัศนะของสุนทรียศาสตร์ตะวันตกทางด้านวรรณกรรมและดนตรี พบว่า ตามทัศนะของอริสโตเติลเรื่องพระอภัยมณี เป็นศิลปะอันเกิดจากการเลียนแบบโดยผ่านคำพูดนั้นถือว่าเป็นเรื่องของความรู้ โดยเห็นว่าเป็นการเลียนแบบสิ่งสากล สุนทรภู่เป็นกวีที่มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์อันเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากลจึงสามารถแต่งเรื่องพระอภัยมณีซึ่งเป็นการเลียนแบบพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างกลมกลืน มีโครงเรื่องที่ดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผล มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันตลอดเรื่องอย่างเป็นเอกภาพ ดังนั้นวรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณีของสุนทรภู่ จึงเป็นงานศิลปะที่ดีและมีคุณค่ายิ่ง

9 ข้อเสนอแนะ .

9.1 ข้อเสนอแนะเชิงเนื้อหา

การวิจัยจากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) การวางโครงเรื่อง การกำหนดบทบาทของตัวละคร การดำเนินเรื่องของวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ล้วนมีสีสันธรรม อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่แฝงพุทธวจนะ ไว้ในคำประพันธ์ที่ร้อยเรียงไว้อย่างงดงาม ควรได้รับการวิเคราะห์แจกแจงนำความอันเป็นประโยชน์ไปสู่เยาวชนรุ่นต่อไป เพื่อสืบสานภูมิปัญญาไทยสู่สากล

2) ความเชื่อและจินตนาการ จากความเชื่อ คือ เสี่ยงปีพระอภัยมณี เมื่อพิเคราะห์ถึงความสุนทรีย์จากมนต์ของเสี่ยงปีแล้ว ทำให้เกิดปิติแห่งอารมณ์ (สุข) คำประพันธ์ ล้วนแฝงด้วยคติธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าในอายตนะหก จากจินตนาการอย่างสร้างสรรค์ คือ เรือ เป็นนวัตกรรมแห่งอนาคต เป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีซึ่งมาปรากฏในยุคสมัยหลังจากวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ขจรกระจายไปหลายประเทศแล้วเป็นร้อยปี ควรอย่างยิ่งแก่การศึกษาเพื่อนำไปแสวงหาและสร้างองค์ความรู้ใหม่

3) องค์ความรู้ใหม่ จากการกำหนดฉากตามสภาพภูมิศาสตร์ ทั้งสถานที่ที่พระอภัยมณี ศรีสุวรรณ ไปศึกษาเล่าเรียน ป่า ภูเขา เทว ทะเล เกาะ ฯลฯ แสดงถึงการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์กับบทบาทตัวละคร เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแล้ว ทำให้ทราบถึงภูมิประเทศ-ประวัติศาสตร์ในยุคสมัยนั้น โดยถ่ายทอดข้อมูลด้วยวิสัยทัศน์ มุมมองร่วมสมัยของสุนทรภู่ ได้ส่งอิทธิพลทางความคิดผ่านการร้อยเรียงถ้อยคำภาษามายิ่งผู้อ่านให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ที่ทันสมัยน่าค้นหาอยู่เสมอ แม้ว่าปัจจุบันจะเป็นโลกในศตวรรษที่ 21 ก็ตาม

9.2 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ ดังนี้

1) ด้านการดำรงรักษาพุทธวจนะ โดย

1.1) ควรเสริมสร้างการยอมรับพุทธวจนะและน้อมนำไปใช้ในชีวิต เช่น ฟังธรรม รวมทั้งส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาทุกประเภท

1.2) มีความเคารพ ศรัทธาโดยนำพุทธวจนะไปเป็นในการดำรงชีวิต

1.3) กวี นักประพันธ์ ผู้เขียนควรสอดแทรกพุทธวจนะในวรรณคดี อาจทำได้โดยการฝึกตีความแล้วเชื่อมโยงเข้าหาธรรม

1.4) ผู้สอนควรเน้นย้ำและสอดแทรกหลักธรรมระหว่างการเรียนการสอน

1.5) ครูและผู้บริหารควรสนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้เรียนศึกษาวิเคราะห์พุทธวจนะจากวรรณคดีไทย

1.6) ควรสนับสนุนและยกย่องหลักธรรมคำสอน

2) ด้านการนำพุทธวจนะมาปฏิบัติ

2.1) ผู้สอนควรเน้นการให้เห็นความสอดคล้องของคำสั่งสอนในแนวประยุกต์กับชีวิตปัจจุบันของนิสิต/นักศึกษา

2.2) ควรจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนปฏิบัติตามพุทธวจนะ เช่น นำผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญ จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแลกเปลี่ยนทัศนะการแก้ไขปัญหาตามพุทธวจนะ

2.3) ควรสวดมนต์ก่อนเข้านอนทุกวันอย่างตั้งใจและนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน

2.4) ควรปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา สามารถใช้แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตปัจจุบันได้ เพราะมุ่งเน้นในการดับทุกข์

2.5) ควรจัดเวลาให้ตนเองมีโอกาสได้เข้าร่วมพิธีทางศาสนาบ้าง เพราะพิธีกรรมย่อมນ้อมนำสู่การปฏิบัติยิ่งกว่าการพร่ำสอนธรรม คือการปฏิบัติให้ศิษย์เห็นเป็นแนวทางโดยเฉพาะพรหมวิหาร 4

2.6) ควรปฏิบัติตนโดยไม่ผิดศีลธรรม รักษาศีล 5 เป็นประจำซึ่งในบางโอกาสควรถือศีล 8 การรักษาศีลในวันธรรมสวนะ การประพฤติตามหลักธรรม และควรมีความสื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่นเสมอ หมั่นฝึกสมาธิเพื่อให้จิตใจสงบอยู่เป็นประจำ โดยจะต้องมีสามัญสำนึกในสิ่งที่ถูกต้อง

3) ด้านการเผยแพร่พุทธวจนะ โดย

3.1) ควรเริ่มเผยแพร่พุทธศาสนากับคนในครอบครัวหรือบุคคลรอบข้างก่อน โดยปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้พบเห็น

3.2) ควรจัดทำสื่อหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในโอกาสต่างๆ

3.3) ควรสร้างสถานปฏิบัติธรรมไว้ปฏิบัติธรรม และอบรมสั่งสอนศิษย์ให้ประพฤติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

3.4) ผู้สอนต้องสะสมความรู้ทางพุทธวจนะให้มากที่สุด และนำมาเผยแพร่ให้นิสิต/นักศึกษาได้รู้และเข้าใจ

3.5) ควรส่งเสริมการปฏิบัติส่วนรวมเพื่อส่วนรวมให้อยู่ในศีลธรรมในการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วนำไปเป็นสื่อการเรียนการสอนด้วย

3.6) ควรส่งเสริมและเปิดโอกาสให้นิสิต/นักศึกษา ได้ฝึกประสบการณ์วิชาชีพทำความดี

9.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1) ควรศึกษาพุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องอื่น ที่แสดงอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของสังคมไทยหรือไม่อย่างไร

2) ควรศึกษาวรรณกรรมของสุนทรภู่ในแง่มุมของการมองเห็นสิ่งประดิษฐ์ในอนาคตจากจินตนาการในอดีต

10. บรรณานุกรม

ดวงมน จิตรจำนง. (2556). **วรรณคดีวิจารณ์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). **ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ วรรณกรรม**

ต้นรัตนโกสินทร์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.

เปรม สานสมุทร. (2547). **ผู้เสกกับการดัดแปลงเนื้อหาและตัวละครเรื่องพระอภัยมณี**

ในวัฒนธรรมประชานิยม. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- รังสรรค์ เมืองพรหม. (2557). การตีความเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ ตามทัศนะของ
สุนทรียศาสตร์ตะวันตกทางด้านวรรณกรรมและดนตรี. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
วีกรานดา โชติช่วงรัชมี. (2548). การวิเคราะห์จริยธรรมของตัวละครในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี.
สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
วิเชียร เกษประทุม. (ม.ป.ป.). เล่าเรื่องพระอภัยมณี. กรุงเทพมหานคร: เรื่องแสงการพิมพ์.
ศานติ ภัคดีคำ. (2550). สุนทรภู่ ในประวัติศาสตร์สังคมรัตนโกสินทร์ มุมมอง : ชีวิตและผลงาน.
กรุงเทพฯ: มติชน.
สุทธิกัญจน์ ทิพย์เกษร (2552) การวิเคราะห์องค์ความรู้และจินตนาการทางวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีที่พบในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต
(หลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
สุนทรภู่. (2505). พระอภัยมณี. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2537). พุทธวจนะในธรรมบท. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
โสภณ พุกขวานิช. (2539). พุทธปรัชญาเถรวาทในพระอภัยมณี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย (สายวรรณคดี) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
โอสถ โกสิน. (2544). บทเรียนเขียนกลอน. “การศึกษาคำกลอนสุนทรภู่ เรื่องพระอภัยมณี”
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หอรันชัยการพิมพ์.

11. คำขอบคุณ

บทความการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์พุทธวจนะในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี”นี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดีจาก
ความร่วมมือ ร่วมใจอย่างดียิ่งจากคณะอาจารย์และนักศึกษาทุกชั้น/ปี สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และการอำนวยความสะดวกอย่างดียิ่งเยี่ยม บริการช่วยสืบค้นข้อมูล
ประสานเชื่อมโยงจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ของเจ้าหน้าที่สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ ขอขอบคุณใน
น้ำใจของทุกคน และขอขอบพระคุณท่านอธิการบดี รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ คณบดีคณะครุศาสตร์ ที่ส่งเสริมให้
เกิดการวิจัยอย่างต่อเนื่อง สุดท้ายขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยญาณสังวร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ได้ให้โอกาสตีพิมพ์ผลงานวิจัยในครั้งนี้